گوڤارا ئەكاديمى يا زانكويا نەوروز (المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز)، پ.١٢ ژ.٤، ٢٠٢٣
حقوق الطبع والنشر ©2017. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة
المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0.
e-ISSN: 2520-789X
https://doi.org/10.25007/ajnu.v12n4a1620

بیردانک وتروما ڕۆشەنبیری: تێکستێ "پێکولەک بۆ دانانا پانۆرامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری" وەکو نموونە

پ. ه. د. نفیسە اسماعیل حاجی، زانکۆیا دهوک، هەرێما کوردستانا عیراقێ

کورتی

بیردانکا کۆم و تاک هەیە و دبت هەردوو ب کارەساتان بهێنە کونترولکرن. کارەسات دبت ببنە ئەگەرێ ترومایێ کو برینەکا دەروونیە چ یا ڕۆشەنبیری/ کۆم و/یان تروما کەسوکی/سایکولوژی بت. تروما ئەوان ئەزمونێن کەڤن یێن خەلک یان رێکخراو یان نەتەوە توش بووین و نەشێن ژبیر بکن ب خوەڤە دگرت. تروما ڕۆشەنبیری پەیدا دبت دەمێ خەلکێ جڤاکەکێ توشی کارەساتەکێ دبت کو کارتێکرنێ ل هۆشێ ئەوان یێ کۆمێ دکت هەتا وێ رادێ جهێ خوە ل سەر بیرهاتنێن وان دکت و ناسنامەیا وان ل پاشەرۆژێ دگوهۆرت. مێژوویا کوردان پرە ژ کارەساتان. ژبەر بارودوخێ پشتی سەرهلدانا ئادارا (١٩٩١)ێ هاتییە ئارا، ڤیسەرێن کورد ب رەنگەک بەرچاڤ ئازادییا دەربڕینێ دەربارەی پرسێن نەتەوەیی و تروما ب سەرێ مللەتێ کورد هاتی د تێکستێن خوەدا بەرجەستەکرن. ژناڤچوونا شۆرەشا ئەیلولێ ل ١٩٧٥ ێ ئێک ژ وان کارەساتەنە یێن ب سەرێ مللەتێ کورد هاتین. ل گەل هندێ کو ژناڤچونا شۆرەشێ کارتێکرنا ب هێز ل باشەرۆژا کوردان وەکو مللەت هەبوویە، ڤیسەرێن کورد گەلەک گرنگی ب پێشکێشکرنا وێ وەکو تروما کۆم د ڤەگێرانێدا نەداینە. گریمان ل ڤێرێ ئەوە چونکو ژناڤچوونا ڤێ شۆرەشێ کارەسات بوو و کارتێکرن ل ل کوردان و پاشەرۆژا وان کر، دبتە ئەگەرێ تروما ڕۆشەنبیری ل دەڤ وان. د ڤێ ڤەکۆلینێدا یا ل ژێر ناڤونیشان 'بیردانک و تروما ڕۆشەنبیری: تێکستێ پێکولوک بۆ دانانا پانۆرامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری وەکو نموونە' ئەم هەولدەن بسەلمینن کو ئەڤ چەندە چیرۆکنێڤیس (ئەنوەر محەمەد تاهر) ی د تێکستێ خوەدا ئەنجامدایە. ئەڤ ڤەکۆلینە هەولدانە بۆ روونکرنا تروما رۆشەنبیری/ کۆم کا چییە و کەنگی رویددت و هەروەسا خویا دکت کا چەوان ئەنوەر محەمەد تاهر ژناڤچونا شۆرەشێ وەکو تروما پێشکێشکریە. ژ شرۆڤەکرنا تێکستی دیار دبت ڤیسەری داکوکی ل تروما کۆم/ رۆشەنبیری کریە. هەر چەندە ڤیسەری هێما بۆ ناڤکرنا شۆرەشێ بکارئینایە، کارتێکرنا ڤێ مەرگەساتێ ل سەر پاشەرۆژا کوردان و جڤاکی و دیسان دەرئەنجامێن وێ یێن سیاسی پێشکێشکرینە.

پەیڤێن کلیلک: ا بیردانکا کۆم، بیردانکا تاک، تروما کۆم/ رۆشەنبیری، تروما کەسوکی، ژناڤچوون، شۆرەشا کوردی

1 پێشەکی

ل بەرچاڤوەرگرتنا سروشتێ رویدانێن مێژوویی یێن ب سەرێ مللەتێ کورد هاتین و یێن تروما پاشخوەڤە ل دەڤ وان هێلاین، هەر دوو، کورد وەکو نەتەوە و تاک ئارمانج و قوربانیێن ڤان رویدانان بوون. لەوما ژی دەرئەنجامێ وان رویدان و کارەساتان، هەردوو جۆرێن ترومایێ، رۆشەنبیری/ کۆم و سایکولۆژی/کەسوکی بوون. ئەدەب دەرفەتەکا باشە بۆ دەربڕینا ڤان جۆرێن کارەساتان.

ژبەر ب دەستڤەئینانا سەرخوەبوونێ ل کوردستانا باشوور پشتی سالا ١٩٩١، ئێدی ڤیسەرێن کورد شیان تێکستێن خوە دەربارەی رویدان و کارەساتێن بوریێن ب سەرێ مللەتێ وان هاتین بنڤیسن. ئەنوەر محەمەد تاهر ئێک ژ ڤیسەرێن کوردە یێن گرنگی ب ڤان رویدانان د تێکستێن خوەدا دای، لەوما مە وەکو نموونە هەلبژارتییە بۆ ڤی بابەتی. ڤیسەر ل سالا ١٩٤٩ێ ژدایک بوویە، لەوما پتریا ڤان رویدانان ب چاڤێن خوە دیتینە؛ بیردانکا وی پڕە ژ بیرهاتنێن ڤان رویدانان. د ڤێ ڤەکۆلینێدا یا ل ژێر ناڤونیشان 'بیردانک و تروما ڕۆشەنبیری: تێکستێ پێکولوک بۆ دانانا پانۆرامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری وەکو نموونە' گریمانا دهێتە پێشکێشکرن ئەوە چونکو ژناڤچوونا ڤێ شۆرەشێ کارەسات بوو و کارتێکرن ل گەلێ کورد ب گشتی و پاشەرۆژا وان کر، دبتە ئەگەرێ تروما ڕۆشەنبیری ل دەڤ وان. ئەگەرێ هەلبژارتنا ڤی بابەتی ئەو بوویە کو مە ڤیبایە بزانن ئەو هەمی کارەساتێن ب سەرێ گەلێ کورد هاتین ب تایبەت ژ ناڤچوونا شۆرەشا ئەیلولێ کو د ژیواریدا تروما بوو بۆ کوردان، ڤیسەرێن کورد ب هەمان ئاست و گرنگی ئانکە وەکو تروما د ئەدەبیدا وێنەکریە؟ چونکو نە مەرجە هەردەم پێشکێشکرنا ڤان رویدانان د ئەدەبیدا ب ڕەنگێ تروما بت، لەوما ل ڤێرە ئەز هەولددم خویا بکم کو ڤیسەر د تێکستێ خوەدا 'پێکۆلەک بۆ دانانا پانۆرامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری' ئەڤ کارەساتە ئانکو ژناڤچوونا شۆرەشا ئەیلولێ ل سالا ١٩٧٥ێ وەکو تروما کۆم/ رۆشەنبیری پێشکێش دکت، لەوما نموونەیە بۆ رونکرنا بابەتێ تروما رۆشەنبیری. ژ بۆ هندێ بابەتی پتر ب رەنگەکێ ئاکادیمی و هویر پێشکێش بکن مە ب تنێ تروما رۆشەنبیری د ئەدەبیدا وەرگرت و دیسان ب تنێ مە ئێک تێکست وەکو نموونە وەرگرت، چونکو هەتا ڕادەیەکێ یێ درێژ بوو. ژبۆ ئەنجامدانا ڤێ چەندێ مە پشتبەستن ب دیتنێن سایکولوژی دەربارەی ترومایێ کرینە. ژبلی پێشەکی و دەرئەنجامان، ئەڤ ڤەکۆلینە ل سەر پێنج تەوەران پارڤەکرییە، تەوەرێ ئێکێ باسێ بیردانک و ڤەگێرانێ دکت. تەوەرێ دووێ هاتییە تەرخانکرن بۆ تروما کۆم/رۆشەنبیری و ڤەگێران. تەوەرێ سێ بۆ کورتییەکێ دەربارەی رویدانا راستەقینە کو ژناڤچوونا شۆرەشا ئەیلولێ یە تەرخانکریە. پشکا چوارێ کورتییەکێ دەربارەی ناڤەرۆکا تێکستی و ستراکچەر و فۆرمێ هاریکارییا ڤیسەری کری بۆ پێشکێشکرنا تروما مێژووی. تەوەرێ داویێ تێکستی وەکو تروما کۆم/رۆشەنبیری پێشکێش دکت.

2. تەوەرێ ئێکێ: بیردانک و ڤەگێران

هەرچەندە ڤەگێرانا هەڤچەرخ جارەکا دی گرنگییێ ب رابردویی ددت، لێ ئەو " پتر رۆمانا مێژوویيا کلاسیکی رەد دکت بۆ هندێ دا ب ڤەدیتنا بیردانکێ، تروما، و رێکا کو رابردوو نێچیر و کونترولا نوکەیی دکت، رابت" (Eaglestone 2013, 37). بیردانک دبت کۆم و تاک بت و دبت هەردوو ب مەرگەساتان بهێنە کونترولکرن. موریس هالبواچس دبینت کو "بیردانک بەری تاک بت جڤاکییە" (Eaglestone 2013, 44). ئەو داکوکیێ ل پەیوەندییا بهێز دناڤبەرا هەر دوو بیردانکاندا، تاک و کۆم دکت، کو تاک ب رێکا دیتنا گرۆپێن جڤاکی. ئانکو بیرهاتنێن کەسوکی ب نەریتێن خێزانکی، تەخێن جڤاکی و گرۆپێن ئاینی یێن ب سەرڤە رەنگ کرینە (Halbwachs 1992, 40). بیردانک رۆلەکێ مەزن د بەردەوامییا رۆشەبیریەتا جڤاکیدا دگێرت، ئەوا هاریکاریا خەلکەکێ دکەت کو میراتێ خوە یێ رۆشەنبیری و مەعرفی یێ هەڤپشک ژ بەرزەبوون و ژبیرکرنێ بپارێزن (الداهي، ٢٠١٣، ٢٠٣) وب ڤێ چەندێ بیرهاتنێن کۆم خەلکی پێکڤەگرێددن. ب تنێ وەکو بیردانکا کۆم دبت هێزەکا کۆمکرنێ بت و دیسان دبت بیردانکێ چالاک بکت و جڤاکێ پارڤە بکت یان دووبارە فۆرمێ وی رێکبێخت. ل دویڤ رێکێن کو بیردانک دهێتە بکارئینان و رێکخستن، سیاسەتێن بیردانکێێن بهێز هەنە کو هێزەکا گرنگە د جیهانا نوکەدا .(Eaglestone 2013, 44-45) رویدانێن ژیانا نوی ڤەقەتیانێ دئێخنە ئەڤان جۆرێن هە ژبیردانکا کۆم. هەرچەندە هندەک جاران ئەڤە ب رێکەکا پۆزەتیف دهێتەکرن، لێ هندەک ئەزموونێن نوی کارتێکرنا نێگەتیڤ ل سەر بیردانکێ هەنە، وەکو شەر، کوشتنێن بەرفرە و جینوساید ئەوێن 'تروما' یێ بجهدهێلن (Eaglestone 2013, 45). ئانکو ئەو رویدان و کارەساتە کارتێکرنێ ل هەردوو جۆرێن بیردانکان دکن و ترومایێ پاشخوەڤە دهێلن.

3. تەوەرێ دووێ: تروما رۆشەنبیری/ کۆم و ڤەگێران

ئەگەر ئەم ل تێگەهێ ترومایێ ب گشتی بگەرن دێ بینن کو ل دویڤ دیتنا دەروناسان تروما برینا دەروونییە .(Eaglestone 2013, 45) ب گشتی، ب دیتنا مایکل شودسون تروما ئەو ئەزموونێن کەڤنن یێن خەلک یان رێکخراو یان نەتەوە چەند وان بڤێت ژێ نەشێن پشتگوهبێخن .(Schudson 2011, 288) کارەسات دبت ببنە ئەگەرێ دوو جۆرێن ترومایان، تروما روشەنبیری/ کۆم و/یان تروما کەسوکی/سایکولوژی. ئەڤ تروما دوماهییێ هەر وەکو فروید دبینت 'برینا عەقلییە- دابڕینا ئەزموونا عەقلییە بۆ دەمی، ناخی و جیهانێ .(Caruth 1996, 3-4) چونکو ئەڤ رویدانە بلەز و ژ نشکەکێڤە رویددن، دمیننە دنەستیدا هەتا دکابویسکان یان کریارێن بەردەوامدا خویا دبن .(Caruth 1996, 4) لێ تروما روشەنبیری پەیدا دبت دەمێ خەلکێ جڤاکەکێ ' هەست دکن کو یێن توشی کارەساتەکێ بووین کو کارتێکرن یا ل هۆشێ وان یێ کۆمێ کری هەتا وێ رادێ جهێ خوە ل سەر بیرهاتنێن وان کریە و ناسنامەیا وان ل پاشەرۆژێ ب رەنگەکێ بنەرەتی دگوهۆرت (cited in Baelo-Allué 2012, 64).'

ئەگەر ئەم سروشتێ بیرهاتنێن ب ڤی رەنگی ل بەرچاڤ وەرگرن، هندەک جاران دەربرینا وان زەحمەت دبت. لێ ڤەگێران دەرفەتەکا باشە بۆ ڤێ چەندێ، "چونکو بیاڤ هەیە هەر تشتەکێ هەبت بهێتە گۆتن، گەلەک جاران دشێن بگەهنە بیردانکا کۆم یا سەرێکوبنێکری .(Eaglestone 2013, 46) "د ڤی بیاڤیدا دهێتە دیارکرن کو دەمێ رۆمان بەرەڤ رویدانێن دویر و نێزیک دچت ژبۆ ڤەدیتنا ناسنامەیا رویدانێ و ئەوێ ئەنجامدای وەکو هەولدان بۆ ئەرشیفکرنا وان دا ل داهاتی بیردانکا کۆم یا جڤاکان پێکبینت، راستکۆترە ژ مێژوویێ ژبەر ئازادی و بیاڤێ خەیالێ یێ ڤەکری تێدا (الهنداوي 2016، 2). هەروەسا ب گشتی گەلەک ل گەل هندێنە کوئەزموونێن توندوتیژی، ترس و ئازار دبت خەلکی پێکڤەگرێدەن کو هەڤپشک بن د دروستکرنا هەستەکێ بهێز یێ 'ئنتیمائێ' بۆ 'نەتەوەیێ بن دەست .(Aras 2014, 193) 'ئانکو ئەدەب دبت ب رێکا پێشکێشکرنا ئەزمونێن توند و تیژییێ رۆلەکێ سیاسی بگێرت. هەروەسا ئەڤ جۆرێ ئەدەبی دبت ئەوا ئەلیسون لاندسبێرگ ب 'بیردانکا چێکری' ناڤ دکت بۆ نەوەیێن بهێت بەرهەمبینت. تێگەهێ 'بیردانکا چێکری' وێ هزرێ پێشکێشدکت کو ئافراندنا بیرهاتنێن نە ب رەنگەکێ راستەوخۆ گرێدای ژیانا مرۆڤی یا بەرێ، دشیاندایە. لێ دیسان رۆلی د بەرهەمئینانا خودییەتێدا دگێرن(Landsberg 2004, 20) ، ئەوژی ب رێکا گرێدانا دناڤبەرا ڤەگێرانا ترومایێ، تاکە کەسی و رویدانێن چوویێن کۆم و ب رێکا ئالاڤێن رۆشەنبیرییێن مەزن وەکو موزەخانە یان شانویێ .(Landsberg 2004, 2) لاندسبێرگ هزر دکت کو ب رێکا ڤان ئالاڤێن رەوشەنبیری خەلک د ڤان رویدانێن مێژوویی یێن نە ژیاین دگەهن و ناس دکن و ب ڤێ چەندێ د خوە و کەسایەتیا خوە دگەهن. ب ڤێ چەندێ بیردانکا چێکری دبت ببت راستڤەکەرەکا بهێز بۆ سیاسەتێن ناسنامێ.(Landsberg 2004, 21)

ژاڕێن ڤەگێرانکێژی دبت پشکدارییێ د دروستکرنا بیردانکا چێکریدا بکن. چونکو کورد د ململانێیا خودا ل گەل رژێا عیراقێ توشی رویدانێن مێژوویێن دلتەزین و یێن دبنە ئەگەرێ ترومایێ، بووینە، وەکوکیمیابارانکرن، ئەنفال، شەڕ و ژناڤچوونا شۆرەشێن وان، پشتی ١٩٩١ ێ و نیمچە سەرخۆبوونێ، ئەدەبێ کوردی ب رەنگەک بەرچاڤ ئەڤ رویدانە ئازراندینە، ل دویڤ بوچوونا ل سەری، ئەڤ جۆرێ ئەدەبی دبت ببت ئامرازەک بۆ نەوەیێن داهاتی کو دێ بۆ تێگەهشتنا ناسنامەیا خوە بکارئینن .

چونکو کورد وەکو نەتەوە ئارمانجا ڤان کارەسات و رویدانێن دلتەزین بوون، برین د هەردوو بیردانکێن گەلێ کوردا یا کۆم و هەروەسان د یا تاک یا قورتال بوویاندا هێلاینە؛ لەوما ژی ڤان رویدانان نە ب تنێ تروما کەسوکی، بەلکو تروما رۆشەنبیرژی پاش خوەڤە هێلاینە. ئەڤ ڤەکۆلینە هەولدانە بۆ روونکرنا تروما رۆشەنبیری ئەوژی ب رێکا ئێک ژ کارەساتێن ب سەرێ مللەتێ کورد هاتی کو ڤەکۆلین خویا دکت ئەڤ چەندە د تێکستێ هاتیە هەلبژارتن وەکو نموونە د ڤێ ڤەکۆلینێدا بەرجەستە دبت.

4. تەوەرێ سییێ: رویدانا راستەقینە/ یا تروما کۆم بجە هێلای: ژ ناڤچوونا شۆرەشا ئەیلولێ

رویدانا راستەقینەیا مێژوویی ژناڤچوونا شۆرەشا ئەیلولێ ل سالا ١٩٧٥ێ بوویە. کوردان ل سالا ١٩٦١ێ ب سەرکردایەتییا مەلا موستەفایێ بارزانی، رابوون ب شۆرەشەکا ئازادیخواز ل عیراقێ بۆ دەمێ چواردە سالان بەردەوام بوو. ل سەردەمێ بەردەوامییا شۆرەشێ هندەک دەمێن ئارامی و دانوستاندنێ هەبوون، وەکو ل ١١ ئادارێ سالا ١٩٧٠ێ، هەڤپەیمانەکا تەناهیێ دناڤبەرا حکومەتا عیراقێ و کورداندا دەستپێکەر کو وەکو سەرکەفتنەکێ بوو بۆ گەلێ کورد. ئەڤ پەیمانە حوکمێ زاتی بوو بۆ کوردان، کو ژ ژمارەیەکا خالان پێن مافێن کوردان دپارێزن پێکدهات. د دانوستاندنێن د ناڤبەرا کوردان و حزبا بەعسدا رێککەفتن ئەو بوو کو پرۆژەکێ پەیمانەکا هەڤپشک بهێتە دانان، لێ بەعسییان پێگیری ب ڤێ چەندێ نەکر و وان ب تنێ پروژێ پەیمانا هەڤپشک دانا و ل ١٩٧١/١١/١٥ێ ڕاگەهاند. د ڤی دەمیدا کوردان ب ڤیسارەکێ بوچوونا خوە دەربارەی پەیمانێ بۆ وان هنارت، لێ بێ بەرسڤ بوو. دانوستاندن دناڤبەرا کوردان و بەغدا بەردەوام بوون، لێ ل ١١ی ئادارا ١٩٧٤ێ دەمێ حوکمەتا عیراقێ یاسا حوکمێ زاتی بەلاڤکری، ئەوا ژمارەیەکا خالێن کوردان رەددکرن ب خوەڤە دگرتن، ئەو پەیمانە هەلوەشیا. ب ڤێ چەندێ دوبارە شەڕی دەستپێکر. حکومەتا عیراقێ ل ٨ی ئەیلولێ ١٩٧٤ێ شەڕەکێ دژوار و بەرفرەه ل دەڤەرا ڕەواندزێ دەستپێکر. ژ ڤەرێژا پایمانا دناڤبەرا عیراق و ئیرانێ ل کونفرانسێ ئوپک ل جەزائر کو ل رێکەفتی ٦ی ئادارا ١٩٧٥ێ ژ ئالییێ شاهیڤە هاتە ڕاگەهاندن ل گەل هندەک ئەگەرێن دی ژی شۆرەشا کوردان ژناڤچوو ئەو شۆرەشا ل گەل هندەک دەمێن راوەستیان و دەسپێکرنێ بۆ ماوێ چواردە سالان ڤەکێشایی. ئەڤ ژناڤچوونە تروما بوو نە ب تنێ بۆ بزاڤا ڕزگاریخوازا کوردی و زەلامێن شۆڕەشێ، بەلکو بۆ گەلێ کورد ب گشتی. چونکو بوو ئەگەرێ ب داویهاتنا هیڤی و ئومێدێن وان هەر چەندە بۆ ماوەیەکێ ژی بت. هەر وەسان بۆ ئەگەرێ گوهۆڕینا پاشەرۆژا وان (البارزاني، 2002).

5. تەوەرێ چوارێ: کورتی و پێکهات و فۆرمێ کورتە چیرۆکێ

ڤیسەر داکوکیێ ل دەرئەنجامێن ژ ناڤچوونا شورەشێ و کارتێکرنا وێ ل سەر مللەتێ کورد دکت. ژناڤچوونا شورەشێ جهێ خوە د بیردانکا کورداندا هێلا، چونکو گەلەک دەرئەنجامێن خراب هەبوون وبوو ئەگەرێ ب داوی ئینانا خەونا سەرخوەبوونێ و دیسان حوکمێ زاتی یێ کوردان ب دەستڤەهێنانین ژناڤبر، ئانکو بوو ئەگەرێ گوهۆڕینا پاشەرۆژا وان. تێکست پارچێن پرت و بەلاڤێن هزرێن دەربارەی یەکەم وەرگرتنا دەنگوباسێن کارەساتێ ژ ئالیێ خەلکیڤە، دیمەنێن دەستپێکێ دەربارەی باژێرێ کوردی بەری و پشتی ژناڤچوونا شورەشێ و بریارا هێلانا کوردستانێ و دەرباسکرنا سنوران بۆ ئیرانێ وێنەدکت. ب ڤێ چەندێ تێکست ژمارەیەکا دیمەن و چیرۆکان دەربارەی ژیانا خەلکی ل کەمپا پەنابەران ل ئیرانێ ب خوەڤەدگرت. هەروەسان کارتێکرنا ڤێ ژناڤجوونێ ل سەر پێشمەرگەیێ بەرخودانێ ژبۆ مافێن کوردان دکت وپاشەرۆژ و ژیانا وان پێشکێشدکت. ل داویێ بیرهاتنان دەربارەی بریارا کوردان بۆ بەزاندنا سنوران یانژی دووبارە ڤەگەڕیان بۆ وەلاتی و دەرئەنجامێن وێ چەندێ.

چیرۆکنڤیس (ئەنوەر مەحەمەد تاهر) ی تێکستێ خوە "پێکۆلەک بۆ دانانا پانورامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری" ل ژێر ناسناڤێ کورتە چیرۆک بەلاڤکریە، لێ ل دویڤ درێژییا کورتە چیرۆکا کرمانجی ئەڤ تێکستە یێ درێژە کو چل و هەشت لاپەرێن ناڤنجینە.

ئەڤ تێکستە بیردانکێ دئازرینت و ستراکچەرێ وێ پرت و بەلاڤە بۆ چواردە دیمەنێن خودان ناڤونیشان و کورتە چیڕرۆکێن سەربخوە هاتیە پارڤەکرن. چیڕۆکنڤیسی هێما بۆ ڤیسینا وان بکارهینایینە. ڤەگێڕانا ل دویڤئێکهاتنا رویدانان و داوییان. هەرچەندە ئەم دشێن بێژن تێکستا سەرەکی تەڤن نینە، لێ چەند تەڤنێن بچویک دناڤ خوەدا هەلدگرت، کو ژمارەیەکا پشکان فۆرمێ تێکستێ کورتێ خودان تەڤنێن خوەیێن تایبەت وەردگرت. خالد سالح گەلەک ژ پشکێن تێکستێ ئەنوەرمحەمەد تاهری وەکو تێکستێن سەربەخۆ سەرەدەرێ ل گەل دکەت بێ ل بەرچاڤوەرگرتنا هیچ پەیوەندییەکێ د ناڤبەرا وندا (سالح، ٢٠١٠، ١٣٨-٤٠). ئەگەرێ ڤێ چەندێژی ئەوە کو ژبلی هندێ ژمارەیەکا ڤان پشکان ب راستی تێکستێن سەربەخۆنە، هندەک پشکێن دیژی ژ بیردانکا چیڕۆکنڤیسینە کوگەلەک جاران ژ تیما سەرەکی کو شورەشە دویر دکەڤت. هەر خواندەڤانەکێ کورد یێ بیرهاتن دەربارەی ڤێ رویدانێ هەین دشێت دیمەنێن نوی ل سەر تێکستێ زێدە بکت. ئەڤ ستراکچەرێ ژێکڤەبووی یێ ژ گەلەک کورتە تێکستان پێکدهێت دبتە ئەگەرێ هندێ کو ناسنامەیا فۆرمێ تێکستێ سەرەکی ب زنجیرە کورتە چیڕۆک بهێتە دەستنیشانکرن.

6. تەوەرێ پێنجێ: پێکۆلەک بۆ دانانا پانورامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری وەکو تروما رۆشەنبیری

ئەنوەر محەمەد تاهرب رێکا دیمەنێن ژێکجودا و تێکستێن کورت و بکارهینانا هێمایان خواندەڤانی دئێختە د سەقایێ ژناڤچوونا شۆرەشا کوردی و کارەساتا پشتی وێ، کو رویدانەک بوو تروما پشتخوەڤە هێلا. ئێک، ئەڤ چەندە دبت هەر ژ ناڤونیشانێ تێکستێ 'پێکۆلەک بۆ دانانا پانورامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری' خویا ببت. ئەگەر رامانا پەیڤا پانوراما ل بەرچاڤوەرگرن، خواندەڤان چاڤەرێیە ژ تێکستی ژمارەیەکا بەرفرەها دیمەنان پێشکێش بکت کو کۆمکرنا پارچانە ژ بیردانکێ. هەروەسا ل ڤێرێ جارا رۆژ غەیری ئانکو ئەو پارچە دەربڕینێ ژ تارییاتییا رۆژ غەیرینێ دکت، ئانکو ئەو تروما ژ ناڤجوونا شۆرەشێ پاشخوەڤە ل دەڤ کوردان هێلای جیهان وەکو رۆژ غەیرینێ ل بەر چاڤێن وان رەشکر.

پشکا ئێکێ ژ تێکستی بیرهاتنان دەربارەی دەمێ یەکەم جار کوردان دەنگوباسێن ژناڤچوونا شۆرەشێ وەرگرتین و کارتێکرنا وێ چەندێ ل سەر وان پێشکێش دکت. ئەڤ چەندە هەمی دهێتە پێشکێشکرن بێ تشت ب ناڤێن خوە بهێنە ناڤکرن، بەلکو ڤیسەر هێمایان بکاردئینت. ڤیسەر شۆرەشا ئەیلولێ ب گەنجێ چواردەسالی ناڤ دکت، ئانکو گەنجێ چواردە سالی هێمایە بۆ شۆرەشێ، چواردە سال دەمێ ڤەکێشانا شۆرەشێیە و ژ ناڤچوونا شۆرەشێ ب مرنا گەنجی رادگەهینت. ئەڤ مرنە و ژناڤچوونە پشتی ماوەیەکێ درێژ ژ کارەسات و زۆرداریێ بوویە، هەر وەکو د تێکستیدا دهێت:

"ئەڤ لاوێ چاردە سالی مە هندە سالا خزمەتا وی کری و ب قات و قیتی خۆدان کری نان ژ دەڤێ سا رەڤاندی کریە دەڤێ ویدا هەما هۆسا ب ساناهی وەک لەمپێ پڤەکێ تەمراند دەستێ خۆ دانا سەر دەڤی و ڤەتساند!!! مخابن!!!" (تاهر، ١٩٩٦، ٢٠).

ڤیسەر داکۆکێ ل کارتێکرن و دەرئەنجامێن ڤێ کارەساتێ ل سەرکوردان و پاشەرۆژا وان دکت. ترسا مەزن یا کوردان پشتی ژناڤچوونا شۆرەشێ، کارتێکرنا وێ بوویە ل سەر پاشەرۆژا وان. چونکو ئەگەرێ ڤێ ژناڤچوونێ ب هزاران کوردان وەلات بجە هێلان و سنوور بەرەڤ ئیرانێ دەربازکرن. ب راستی ژمارا پەنابەرێن کورد ژ ئەنجامێ ڤێ رویدانێ پتر ژ (١٠٠٠٠٠) سەد هزاران بوون کو زیدەبوون ل سەر (١٠٠٠٠٠) سەد هزارێن دی یێن بەری هینگێ ل وێرێ (ماکدول، ٢٠٠٤، ٣٣٨). تشتێ نەخوەش بۆ کوردان ئەو بوو کو نەچار بوون ل دەڤ دوژمنی ل پەناگەهەکێ بگەڕن کو ئیران بوو، ئەوا بوویە ئەگەرێ کارەساتێ. هەر وەکو د تێکستیدا دهێتە ڤەگێڕان:

"تە دو ریک نینن هەتا ئێکێ هەلبژری ئێک ریکە دڤێت لێ بچی تۆخیبەکە دڤێت بوری. 'هەر چەندە ئەو ئالێ تۆخیبی بریارا مرن و نەمانا وی خوشتڤی یادای'" (تاهر، ١٩٩٦، ٢٠).

د هەردوو پشکێن دویڤدا، ڤیسەر بیرهاتنێن خوە دەربارەی باژێرێ کوردی بەری و پشتی ژناڤچوونا شۆرەشێ پێشکێش دکت. هەر چەندە ناڤێ باژێری نائینت، دبت هێیا بت بۆ کوردستانا عیراقێ یان باژێرێ ڤیسەری ب خوە دهوکێ. پشکا ئێکێ هاتیە ناڤکرن ب 'باژێر د حالەتێ ئێکێدا' و تێدا دیمەنێن باژێری بەری ژناڤچوونا شۆرەشێ پێشکێش دکت کو چەند جوان و ئارامە و ژ گوندی هاتیە گوهۆڕین بۆ باژێری، لەوما خەلک ژ دەڤەرێن جودا بەرەڤ وێرێ دهاتن دا لێ بژین. دەربارەی باژێری ڤیسەر دبێژت:

"رۆژ بۆ رۆژێ دەنگ و دیمەنێ باژێرا لێ پەیدا بوو خانی و ئاڤاهی لێ زێدە بوون مرۆڤێت کاربەدەست قەست دکرێ بازرگانێدخۆدان بەریکێت پڕ پارە و دراڤ لێ خرڤە بوون ئەو ژی نیشانە کۆ باژێر بۆ ئاڤاهیێ دچیت هەکە چ کارەسات نەبن دێ بیتە باژێرەک کۆ ناڤێ هەبیت ل دیروکێ" (تاهر، ١٩٩٦، ٢٣).

ڤیسەر د ڤێ پشکێدا ڤی دیمەنی ژ باژێری خویا دکت، دا د پشکا سێێدا کارتێکرنا ژناڤچوونا شۆرەشێ ل سەر دیار بکت.

'باژێر د حالەتێ دوویێدا' ناڤونیشانێ پشکا سێیە. چونکو ڤیسەر دەرئەنجامێن رۆشەنبیرێن ڤێ رویدانا تروماتیک پێشکێش دکت، ل ڤێرێ ئەو بیرهاتنێن خوە دەربارەی کارتێکرنا وێ کارەساتێ ل سەر هەمی باژێری و ژیانا خەلکی و پاشەرۆژا وان پێشکێش دکت. ڤیسەر سالوخدانا چەوانیا ژ دەستدانا باژێری ئارامییا خوە دکت کو بەری هینگێ پڕ بوو ژ دەنگ و دووری و ژیانێ. هەمی خەلک عاجز و خەمگین بوون، بابەتێ ئێکانە یێ دانوستاندنێ دناڤبەرا واندا مرنا زوی یا گەنجی/ شۆرەشێ بوو. بۆ کوردان ئەڤ رویدانە نەخۆشتر بوو ژ رۆژا قیامەتێ، دەربارەی ڤێ چەندێ ڤەگێڕ دبێژت:

"هەکە رۆژ شاهدەکێ خۆدان وجدان با دڤیاکربا شەڤ و پەردا رەش سەر ڤێ دراما شین و گرێ دابا ل هەمی کێتێبێت زەر بەحسێ رۆژا قیامەتێ دخاند بەلێ هندە ب سەهم و ترس نە دهاتە پێش چاڤا" (تاهر، ١٩٩٦، ٢٤-٢٥).

برینا ژناڤچوونا شۆرەشێ هند مەزن بوو، زەلامێن ب هێز گرین ل دەمەکێ گریا زەلامان د جڤاکیدا شەرم بوو، بەلێ چونکو تروما بوو بۆ گەلێ کورد ئەڤ نەریتە هاتە شکاندن و زەلامێن خودان شیان د ناڤ جڤاکیدا ب ئاسانی روندکێن وان هاتنە خوار، هەر وەکو د تێکستێدا دهێت:

"قەت زەلام نابیت بکەنە گری ئەڤرو ئەڤ فیلە زەلامە کو حەنەکا ب گۆلە و ئاسنێت پیلای دکرن ئەڤرو دکەنە گری" (تاهر، ١٩٩٦، ٢٦).

ل گەل هندێ کو سەرۆک مەلا موستەفا سەرکردێ نەتەوەیی یێ کورد کو جهەکێ تایبەت ل دەڤ کوردان هەبوو و دبت ئەگەرێن بەرئاقل د پشت بڕیارا ویرا کو بەرخودانێ ب داوی بینت و سنووران ل گەل خێزانا خوە بەررەڤ ئیرانێ دەرباز بکت، هەبن، گەلگ ژ کوردان نەرازیبوونا خوە دەربارەی ڤێ بڕیارێ خویاکرن. هەر وەکو ڤیسەر دبێژت:

"لاوکێ هندێ بەژن بلند و قشت چاڤ ژ دیتنا وی تێر نەدبو فەزەلاند و...ئو چو" (تاهر، ١٩٩٦، ٢٥).

وەسا دیار بوو کو ترس و کەربا خەلکێ نە ب تنێ ژبەر ژدەستدانا هەمی تشتان پشتی ژناڤچوونا شۆرەشێ بوویە، بەلکو دیسان ژبەر پاشەرۆژێ ژی بوویە کو سەرکردێ وان یێ ئەو کۆم دکرن نوکە چوو و خویا نینە کو دێ ڤەگەرت. دەربارەی ڤێ چەندێ ڤەگێڕ دبێژت:

"هەکە ئەڤ کەرب و کینا یا ڤی خەلکی هەمی بیتە جۆک و جوبار دێ بیتە سولاڤ سکر و بەستا راماڵیت...بەس دێ کی هێت هەوە کۆم کەتەڤە پشتی وەک نوکا لبەر دای بەلاڤە بوین نۆکە مەترسی نەکۆ لاو مر، مەترسی ژ هندێ یە هوین ژ ئێک بوون ئو بوونە کێر و پەنیر هەر ئێک کۆڕێ بابێ خویە ئو زرتەکێ بەر دارازینکا خویە" (تاهر، ١٩٩٦، ٢٥-٢٦).

هندەک جاران، تێکست ئەگەرێن د پشت کارەساتێرا دەستنیشان دکت. د پشکا شەشێدا ئەوا ب ناڤێ 'خورشید' ڤەگێڕ چیرۆکا پێشمەرگە خورشیدی پێشکێش دکت، ئەوێ د هەمی ژیانا خوەدا بەرخودان دکر. تنێ ڤێ پشکێ ئەوە کو گازندێ ژ دەستهەلاتا کوردی یان سەرکردان دکت، چونکو ب دیتنا ڤەگێڕی چ جاران خەما وان ئەو نەبوویە کو پێشمەرگێن ب هێز وەکو خورشیدی هەبن. ئەو د وێ باوەرێدا بوو کو وان چ جاران ب راستی بهایێ خەباتا وان نەداییێ و دبت ئەڤە ئەگەرێ سەرەکێ ژناڤچوونا شۆرەشێ بت. دڤی بیاڤیدا ڤەگێڕ دبێژت:

"دبێژن کو ئەو هێش سنێلە بۆ دەمێ ئەڤریکە گرتی بۆ زێدەتر دا لڤێ ئاخڤتنێ دلنیایی دگوتن، تفنگا وی لێەردی دخشیا ژ وێ رۆژێ وەرە ئەو هلپساری ڤان کەڤر و شاخ و داخانە بەلێ وی تەمەنێ درێژ یێ ڤێ خەباتێ جارەکێ نەبو کاربدەستەکێ مەزن" (تاهر، ١٩٩٦، ٣٧).

ب رێکا بیرهاتنێن ژێکجودا ژ پشتی ژناڤچوونا شۆرەشێ، ڤیسەر کارتێکرنا رویدانا تروما دروستکری ل سەر کوردان وەکو مللەت و تاک ژی، ژیان و پاشەرۆژ و هەتا ل جهێن جوداژی، پێشکێش کر. بۆ نموونە، پشکا هەشتێ 'سەرهاتییا سەی' ژیانا کوردان ل ژێر دەستهەلاتا رژێما بەعس نیشاندەدەت. وەسا دیارە تێکستەکا کورتا سەربخۆیە کو خودان هزر و تەڤنێ خوە یا تایبەتە هەر وەکو رویدانە ژ ژیانا ڤەگێڕی/ ڤیسەری. دەربارەی وان کوردانە یێن باوەری ب مافێ کوردان هەی و پشتەڤانییا بزاڤا رزگاریخوازا کوردی دکن. ژ بەر هندێ، توشی نەخۆشییان ل سەر دەستێ رژێما عیراقێ بوون، بەردەوام ل ژێر چاڤدێرییا 'جەهسویسێن' رژێمێ بوون، ئەڤ پشکە بیردانکا ڤەگێڕی پێشکێش دکت، دەمی ل باژێرەکێ مەزن کو دبت بەغدا بت و خویا دبت کو یێ دهێتە چاڤدێریکرن ب رێکا جەهسویسەکێ. ڤیسەر سەی وەکو هێما بۆ ڤی جەهسویسی بکاردهینت، هەر وەکو ژ ڤێ نموونەیا ل خوارێ دیار دبت:

"پێش سالەکێ بوو ل باژێرەکێ مەزن ب ملیونا مرۆڤ لێ دژین خەلک دکەیف و خۆشیادا بوو{بوون}، دەمێ تە دڤیا توژی بەشدارییێ بکەی ل وی باغچێ مەزن و پر ڤیز و دەنگێ ئاواز و موسیقێ دگەهشتە گەشکا فەلەکێ ئەو سەیێ هاتیە بەرامبەری تە روینشتی ئەڤ خوشی و کەیف لتە تێک دا. تویلەیەکێ رەق و هشک و پێ درێژ و ددان چیق و تیژ، چاڤێت وی ژ تە ڤەنەبوون" (تاهر، ١٩٩٦، ٤٥).

دەربڕینا 'پێش سالەکێ بوو' د ڤێ نموونەیا ل سەریدا، کو ل دەستپێکا پشکێ دهێت، ئالاڤێ گرێدانێیە ب پشکێن دیڤە. ب دیتنا من مەرەم ژێ سالەکێ بەری رویدانا سەرەکی یا تێکستێ سەرەکی کو ژناڤچوونا شۆرەشا ئەیلولێیە. پێشکێشکرنا ڤی رەنگێ بیرهاتنان د ڤێ تێکستێدا چ رامان نینە، لەوما دڤیا پەیوەندییەک دناڤبەرا وان و هزراسەرەکێ هەبت کو دبت ئەوبت ڤیسەر دڤێت ئاماژەی ئەگەرێن دپشت شۆرەشا کوردیرا دژی حوکومەتا ناڤەندی ل بەغدا بکت.

سە/ جاسویسی ب درێژاهییا رۆژێ دویڤچوونا کارکتەری هەتا دەرگەهێ مالا وی دکت، دەمێ ل جادێ پیاسە دکر و ل باسێ سوار دبوو و هەتا ل شەڤێژی دبوو مێهڤانێ کابوسکێن وی.

پشکێن حەڤتێ و نەهێ هندەک نموونەیێن دی ئەوێن کارتێکرنا کارەساتێن ل سەر کوردان وەکو نەتەوە و پاشەرۆژا وان خویا دکن. ناڤونیشانێ پشکا حەڤتێ 'رۆژەکا زڤستان' یێە و دیتنا ڤەگێڕی بۆ دەە خێزانێن کوردێن پشتی ژناڤچوونا شۆرەشێ ل سەر سنووری ل هیڤیا دەربازبوونێ د سەقایەکێ قورسێ بەفریندا پێشکێشدکت. تیما سەرەکییا ڤێ پشکێ کارتێکرنا رویدانا ترۆماتیکە ل سەر پاشەرۆژا خەلکی. ڤێ پشکێ هزرا خوە یا تایبەت یا هەی کو دەستپێدکت دەمێ هەڤالێ ڤەگێڕی گەلەک خێزان ژ پاژێرێ وی یێن هاتین و ل رۆژەکا سەقەما بەفرێ دا سنووران دەرباز بکن، لەوما دڤیا هاریکارییا وان بکن. دەمێ وان دڤی باریدا دبینت، شوک دبت کو د تێکستێدا هاتییە:

"دەمێ ئەو وێنە دیتی مێت لەشێ وی گژ بوون هەچکو دنیا ل پێش چاڤان دزڤریت ما حێبەتی گەریا وی هشک بوو ئەڤێ سەرمایێ هەست ب گەرمێ دکر. نەهە یان دەە مال ژن و زارو ل ناڤ بەفرێ چەند چادر یێت ڤەدای یێ ژ هەمیا دل تەزین و غەمگین تر دەمێ زارویەک ژ چادرێ دەرکەتی و بسەر چەنگا دچیت قەستا ناڤ بەفرێ دا دکر ئو بایێ روپیەکێ جل و بەرگ لبەرنینن" (تاهر، ١٩٩٦، ٤٢).

ڤی دیمەنی وەلێکر کو بەردەوام پرسیارێ ژ خوە بکەت، بۆچی بهایێ ئازادیێ بۆ کوردان گەلەک گرانە و گازندە ژ رۆژئاڤای ئەوێن بەرپرس ژ بارێ کورد کەتینە تێدا بکەت کو پشتی دەمەکێ درێژێ خەباتێ بێ هیچ ئەنجام و چارەسەری هەبن. د تێکستیدا دهێت:

"ئەرێ بۆ دارا ئازادیێ دڤێت ئەڤ زارویە بکەڤتە ئازارا و غەما هەتا بەری بگریت. بەلێ ئەز دشێم ناڤێت گەلەک مللەتا بۆ تە هەژمێرم کو دارا ئازادیێ یا خەملی و بەرێ گرتی و بەلێ ئێک ژ وان دلۆپەکا خۆینێ ژ نینوکا وا نەهاتی یە. نە خێر ئەڤە خەفک و داڤێت سووری چاڤ شین بۆ مە یێت ڤەداین کو ئەڤە سێ پشتە ئەم ژێ دەرناکەڤین" (تاهر، ١٩٩٦، ٤٢).

ل ڤێرێ ئەو باسێ ئەوروپا دکت، ب تایبەت بریتانیا کو ئەو سیمایێن باس دکت یێن بریتانیانە، چونکو بریارا وان بوو پشتی شەرێ جیهانییێ ئێکێ کورد دناڤبەرا چەند وەلاتاندا بهێنە پارڤەکرن. نە ب تنێ ئەڤە، بەلکو گازندەیان ژ هەمی مرۆڤایەتیێ دکەت کو بەرامبەر ئەوا دهێتە سەرێ زاروکێن کوردان د بێ دەنگن، لەوما ئەو د دیتن وەکو دێوەکێ یێ دڤێت وان زارویان بخوت، دەمێ ڤەگێڕ دبێژت: "هەست و بیرێت مرۆڤایەتیێ بەروڤاژی دهاتنە بەرچاڤێت وی مرۆڤایەتی ئەڤرو وەکی دێوەکی دڤێت وان زارویا هەمیا بخوت و داعیریت (تاهر، ١٩٩٦، ٤٣).

پشکا نەهێ ژ تێکستی، هاتیە ناڤکرن ب 'رێک'. ل گەل هندێ کو بیرهاتنن و دیمەنێن کارتێکرنا کارەساتا دەرەکی پێشکێش دکەت، دیسان نموونەیە بۆ تێکستێ سەربخۆ. ئەڤ پشکە چیرۆکا کەسەکێ کو دبت ڤیسەر ب خوە بت دەمێ سنووران دبەزینت بۆ ئیرانێ پێشکێش دکت. پشک چوار پارگراڤێن کورت یێن ب رێکا ستێران (***) ژێکجوداکر ب خوەڤە دگرت و یا ئێکێ دەربارەی بڕیارا وییە بۆ بجههێلانا وەلاتی. پارگرافێ دووێ دیمەنەکێ خەمگینێ کاروانەکێ کوردان دەمێ سنووران دەرباز دکن، نموونە:

"کاروان ژن و زارو پیرو جان یێت کەتینە وێ رێکێ هەمی مرێت شین و مورن هەچکو ژنێک سلن گنجێت خۆ یێت هاڤێتینە سەر ترومبێلەکێ یان چانتەکێ پشتی ڤە، لعنەت و چڤینا ل مری و زیندانا دبارین کەسێ ژێ بێ بار ناکەن رۆژهەلات و رۆژئاڤا (تاهر، ١٩٩٦، ٤٩).

د پارگرافێ سییێدا خواندەڤان دزانت کو کەسەک یێ هاتییە باژێرەکێ بیانی بەلێ هێشتا بریارا خوە نەداییە. د پارگراڤێ داوییێدا باسێ بیردانکا خوە دکت دەربارەی رێیا هاتنا خوە بۆ باژێرێ تەهرانێ. د سەیارێدا بوو بەرەڤ پایتەختی دچوو دەمێ گول رادیوێ بووی باسێ مللەتێ وی دکر پشتی ژناڤچوونا شورەشێ و دەرئەنجامێن دەربازبوونا وان یا بکۆم سنورێن ئیرانی، کو کارتێکرنەکا مەزن ل وی کر. هەر وەکو ڤەگێڕ دبێژت:

"بەلێ دەمێ پەخشکەری پەیڤا ئێکێ خاندی وەک تەزینەکێ ب سەر لەشێ من هاتە خارێ.... دەمێ ئەو رستە خاندی و دگۆت مللەتەک وەک مێریا یێ ل سنووری دبورن پێڤە چۆ ئۆ ئەڤ دوماهیکا دراماتیکی و نوینەرێ مە بچاڤێ خۆ دیت ئەو پەیڤە وەکی تەفەکا گژلوکێ دبارین ئۆ هەر پەیڤەک دگۆت هەچکو ب نشترا دکەتە لەشێ من و پارچێت گۆشتی ژێڤە دکر هەر ڤێرا دچۆ و دگۆت نۆکە ئەڤ ئاگرێ هندە دساله یێ روهن و گەرم ڤەمری و چریسکەک ژێ نەما" (تاهر، ١٩٩٦، ٥١).

هەر پێنج پشکێن دوماهیێ بیرهاتنێن ڤیسەری/ ڤەگێرینە ل کەمپا پەنابەرێن کورد ل ئیرانێ ئەوا بەری هینگێ ل سەر دەمێ شورەشێ ل وێرێ و کارتێکرنا کارەساتێ ل سەر پەنابەرێن ل وێرێ دەمێ دەنگوباسێن ژناڤچوونا شورەشێ ژ پەنابەرێن نوی هاتین، زانین. د ڤان پشکاندا وێنە و چیرۆکێن جودا دەربارەی ژیانا وان پشتی کارەساتێ و دانەستاندنێن وان دەربارەی زڤرینا وان بۆ وەلاتی پێشکێشدکت. پشکا دەهێ ب ناڤونیشان 'ئوردیگا' یە و بیرهاتنێن ڤەگێرینە وێنەیێن کەمپێ، کا دەمێ گەهشتی وێرێ چەوان پێشوازی لێکرن و کارتێکرنا ژناڤچوونا شورەشێ ل سەر وان. ئەو کەمپێ وەکو زیندان سالوخدەدەت، کو یا ب تێلێ تانکری و ب تنێ ئێک دەرگەه بۆ چوون و هاتنێ هەیە. هەروەسان کەس بێ موهلەتا هاتن و چوونێ نەشێت دەربکەڤت (تاهر، ١٩٩٦، ٥٢). د رۆژا ئێکێدا ژ هاتنا پەنابەران ئێدی گۆمان نەما ژ ژناڤچوونا شورەشێ. هەر کەسەکێ ب رەنگەک جودا دەربڕین ژ خەم و کەربا خوە کر و ئەو کەسێن وێ شەڤێ ڤسەتینژی، خەونێن وان ب تنێ کابویسک بین (تاهر، ١٩٩٦، ٥٣-٤). خەلک ژ پاشەرۆژێ دترسیا، دگۆتن:

"-ئێ چ کەین چارە و رێکا مە چیە، دێ ڤان سەر کۆتکێت خۆ بەرێ وان دەینە کیرێ؟

-ئەڤ ناموس و لمە بەلەنە دەست و پێت مە هاتینە گرێدان هندەک دەستێت خۆ دبنە ئاسمانا و هندەک دەستێت خۆ ب ریهێد خۆ دهینە خارێ هندەک سەلەواتا دەن و هندەک کوفریا دکەن کەس سەر و بنێ گەلکێ ڤەناکەت. وەدیارە کەس نەما ڤی تەڤنی یێ سەروبەرێ تێک ئالوز ژێک ڤاڤێر کەت وەکی جاران؟ (تاهر، ١٩٩٦، ٥٤-٥).

هەر چەندە هزرا سەرەکی یا پشکا یازدێژی ئەوا ب ناڤونیشان 'خواندنگەه' هەر کارتێکرنا کارەساتێیە ل سەر خەلکی، لێ ب رێکا وێنە و چیرۆکێن جودا. د ڤێ پشکێدا بیردانک دەربارەی خواندنگەها کەمپێ بووکو ڤەگێر داکۆکێ ل کارتێکرنا کارەساتێ ل سەر ماموستایان دکت، پێچەوانەی وان خویندکاران ب رەنگەک دی وێنە دکت. چونکو زاروکێن دکارەساتێ ناگەهن، وەکو هەر جار دبەردەوامن د دروستکرنا ڤەلەبالغێ و یاریاندا. زێدەباری ڤێ چەندێ ڤەگێر خواندنگەهێ نە ب تنێ وەکو جهێ فێربوونێ پێشکێش دکت، بەلکو دیسان جهێ تێکەلی و دونیادارێ. ئەڤ چەندە خویا دبت دەمێ (مەلا ئەحمەد) دهێتە خواندنگەهێ و داخوازا هاریکاریێ بۆ ڤەشارتنا پیرەمێر (حاجی ئیبراهیم)ی ئەوێ ژ خەم و کوڤانێن ژناڤچوونا شورەشێ مری، دکت (تاهر، ١٩٩٦، ٥٦-٦٠).

وەسا دیار دبت کو کارەساتێ و ئاریشان و پاشەرۆژا نەدیار کورد ل کەمپا پەنابەران کرن ئێک و نێزیکی ئێکودوو کرن و هاریکاریا ئێکو دوو کرن دا بژین. لێ پەیوەندیێن وان تێکچوون دەمێ دانوستاندنان دەربارەی ڤەگەریانێ بۆ وەلاتی دەستپێکرین و بوونە دوو گروپ. هندەک بهێز لانگرێن ڤەگەریانێ بوون، یێن دیژی دژی ڤێ چەندێ بوون. ئەڤەیە ناڤەرۆکا هەردوو پشکێن دوماهیێ ژ تێکستا سەرەکی کو یا ئێکێ ب ناڤونیشان 'زڤرین' ە و تێدا دهێت:

"دەمێ بەحسێ زڤرینێ بۆ وەلاتێ خۆ دکر وەک دەرزەکێ ل ناڤ بەینا وان پەیدا بوو ئەو دەرز رۆژ بۆ رۆژێ ژێک ڤەبوو هەتا بوویە شەقەکا مەزن ئەو شەق ئوردیگاە کر دو بەر و جهن.

شەڤ و رۆژ هەڤریشی ئێک و دوو دبون جینەکێ دگۆت دێ زڤرینە وەلاتێ خۆ هەکە مرنەک هەبیت بلا جهێ بابو باپیرا بیت و بەسە ئەڤ دەربەدەری جینا دی دگۆت هەرن هوین ئەون ئەڤێن ئەم هەوە دنیاسین..." (تاهر، ١٩٩٦، ٦٤).

د دوماهیک پشکدا یا ب ناڤێ 'سەلیمێ گوزێ' ئەو هەڤرکی و دانوستاندن بەردەوام دبت، ڤەگێر هزرەکا دی پێشکێش دکت، ئەوژی پاشەرۆژا پێشمەرگەی ئەوێ بەرگری ژ مافێن نەتەوەیی دکت و نەشێت ب چ رەنگان ژ بەر رژێمێ بڤەگەرت وەلاتی/ کوردستانا عیراقێ. ئەڤ بابەتە ب رێکا چیرۆکا ئێک ژ پشمەرگان کو ' سەلیمێ گوزێ' یە. سەلیم شەرکەرەک گەلەک بهێز بوو، هەتا وێ رادێ کو خەلکی ب 'گوزێ' ناڤدکر ژ بەر قەهرەمانێ نەتەوەیی 'عەمێ گوزێ'. ئەو گەلەک جاران د دەمێ شورەشێدا بریندار بوویە، ژبەر هندێژی ب تنێ دشێت ب گولتان برێڤە بچت. ئەو کەسێن دژی ڤەگەریانێ بۆ وەلاتی بەردەوام خویا دکرن کو بریارا ڤەگەریانێ نە دجهێ خوەدایە، چونکو سەلیمێ گوزێ و پێشمەرگەیێن دی دێ مینن ل غەریبیان و نەشێن بڤەگەرن. دەربارەی ڤێ چەندێ ڤەگێر دبێژت:

"دەستێ خو دا گولتێت سەلیمی دا گۆتی ئۆ خودانێ ڤان کیڤە بین؟! حەقێ وی ژ کێ وەرگرین؟ ئەڤە سەخمەراتی کێ ئەڤە ب سەری هات؟ ئەڤی کیڤە بین؟!

حالێ وی دەستێ دوژمنێت مللەتی دێ چ بیت؟!" (تاهر، ١٩٩٦، ٦٦-٧).

ئێک ژ بابەتێن گەلەک گرنگێن پشتی ژناڤچوونا شورەشێ و د هەمی تێکستیدا ب هێزە بریارا رێبەری بوو کو دەست ژ شورەشێ بەردا و سنوور دەربازکرن بەرەڤ ئیرانێ چوو، کەسێن پشتڤەماین هەست ب ژێکجودابوون دکرن کو کەس نەما جارەکا دی وان کۆم بکت. ئەڤ چەندە ژ دانوستاندنا وان خویا دبت:

"-ئێ هەر پەز و پێیکا خۆ ئەڤرو هەر کەس کورێ بابێ خۆیە.

-ئێ وەیە. ئەم ماینە بێ خودان. کەس خۆ لێ ناکەتە خودان دیوان ڤەرەڤی ئۆ هەر ئێک بخو چۆ" (تاهر، ١٩٩٦، ٦٧).

ل دوماهیێ ژ شرۆڤەکرنا تێکستێ خویا دبت کو تاهری تروما مێژوویی ب رێکا پێشکێشکرنا بیرهاتنان دەربارەی کارتێکرنا ژناڤچوونا شورەشا ئەیلولێ ل سالا ١٩٧٥ ێ. ژبەرکو تێکست بیرهاتنێن هەمەجۆر پێشکێش دکت، ڤیسەر پێکهاتێ پارچە پارچە بکاردئینت و هندەک جاران هەر ئێکێ هزرا خوە یا تایبەت هەیە. ئەڤەژی بوویە ئەگەرێ کو تێکستا سەرەکی خودان تەڤنەکێ ژێکجودا بت، ئەگەر نەبێژن بێ تەڤنە. ژ بەر ڤێ چەندێ و ژبەر کو گەلەک جاران بیرهاتنێن پێکڤەنەگرێدای بکاردئینت و ل

گەل پەیڕەوکرنا شێوازێ هێمایی، خواندەڤان توشی تەم و مژیێ دبت. لێ ل گەل ڤێ چەندێژی ئەڤ شێوازە گەلەک هاریکار و بۆ پێشکێشکرنا تروما رۆشەنبیری گونجای بوویە.

7. ئەنجام

١-ژ شرۆڤەکرنا تێکستی دیار دبت کو ڤیسەری ب هێز داکوکی ل تروما روشەنبیری/ مێژوویی کریە، دەرئەنجامێن رامیارییێن ژناڤچوونا شورەشا ئەیلولێ ل سالا ١٩٧٥ ێ خویاکرینە و کارتێکرنا وێ ل سەر کوردان وەکو مللەت پێشچاڤکریە.

٢- ڤیسەری تروما روشەنبیری/ مێژوویی د تێکستەکێ خودان فۆرمەکێ پێکهاتی ژ زنجیرەیەکا کورتە چیرۆکان و دیمەنان پێکدهێت، بەرجەستەکریە.

٣- ب رێکا فۆرمەکێ ژێکڤەکری ڤیسەری شیا لایەنێن بەرفرەهێن کارەساتێ وەکو: کارتێکرن، دەرئەنجام، ئەگەر خویا بکت.

٤- ڤیسەری د پێشکێشکرنا ترومایێدا پشتبەستن ب شێوازێ هێمایی پتر ژ کونتێکستێ مێژوویی کریە، لەوما دبت ئەڤ تێکستە ل سەر دەمێ رژێما بەعس هاتبتە ڤیسین، ئانکو بەری سەرهلدانێ.

٥-چونکو ڤیسەر داکوکیێ ل دەرئەنجامێن سیاسییێن ژناڤچوونا شورەشا ئەیلولێ، ئەگەر و کارتێکرنا وان ل سەر کوردان و پاشەرۆژا وان وەکو نەتەوە کریە، دیارە مەرەما سەرەکییا وی پاراستنا ناسنامەیا نەتەوییا کوردی بوویە، ئانکو دبت مەرەمێن سیاسی دپشت ڤیسینا تێکستێرا هەبن. لەوماژی تێکستێن ب ڤی رەنگی دبت رۆلەکێ سیاسی بگێرن کو خەلکێ کورد کۆم بکن، چونکو هەستێ پێکڤەگرێدانێ وەکو نەتەوە ل دەڤ وان پەیدا دکت.

٦-ئەڤ جۆرە تێکست دبت بیردانکا چێکری ل دەڤ نەوەیێن نوییێن کورد دورست بکت، چونکو وان ئەڤ کارەساتە ب چاڤ نەدیتینە، لەوما دێ وەل وان کت ل وان کارەساتان و مێژوویا خوە بگەهن.

8. لیستا ژێدەران

1.8 ژێدەرێن کوردی

-صالح، خالد. ٢٠١٠. کورتە چیرۆکا کوردی ل دەڤەرا بەهدینان ١٩٦٠-٢٠٠٥. دهوک: ئێکەتییا ڤیسەرێن کورد.

-طاهر، انور محمد. ١٩٩٦. پێکولەک بۆ دانانا پانۆرامایەکێ بۆ جارا رۆژ غەیری. دهوک: پرۆژێ چاپکرنا کتێبا یێ یوبیلا زێرین.

2.8 ژێدەرێن عەرەبی

البارزاني، مسعود. 2002. البارزاني و الحركة التحررية الكردية: ثورة ايلول 1961-1975، الجزء الثالث، الطبعة الاولى، مطاعة وزارة التربية، اربيل.

-الداهي، محمد. ٢٠١٣. صورة الانا و الاخر في السرد، رؤية للنشر والتوزيع.

-الهنداوي، مها فاروق. 'سرديات الذاكرة المازومة: قراءة في الرواية العراقية المعاصرة' ، في 'الذاكرة في مشغل السرد' مؤتمر السرد الاول, الجامعة المستنصرية، كلية الاداب.

https://www.researchgate.net/publication/326082799_srdyat_aldhakrt_almazwmt_-_qrat_fy_alrwayt_alraqyt_almasrt

3.8 ژێدەرێن ئنگلیزی

-Aras, Ramazan. 2014. The Formation of Kurdishness in Turkey: Political Violence, Fear and Pain. London and New York: Routledge.

-Baelo-Allué, Sonia. 2012. '9/11 and the Psychic Trauma Novel: Don DeLillo's Falling Man.' ATΣANTS. Journal of the Spanish Association of Anglo-American Studies, 34:1, 63-79.

http://www.academia.edu/1616069/9_11_and_the_Psychic_Trauma_Novel_Do n_DeLillo_s_Falling_Man.

-Caruth, Cathy. 1996. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.

-Eaglestone, Robert. 2013. Contemporary Fiction: A Very Short Introduction. United Kingdom: Oxford University Press.

-Halbwachs, Maurice. 1992. On Collective Memory. Edited, Translated and with an introduction by Lewis A. Coser. Chicago and London: The University of Chicago Press.

-LaCapra, Dominick. 2014. Writing History, Writing Trauma. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

-Landsberg, Alison. 2004. Prosthetic Memory: The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture. New York: Columba University Press.

-Schudson, Michael. 2011. 'From: The Past in the Present versus the Present in the Past', in The Collective Memory Reader. Edited by Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi and Daniel Levy, 287-90. New York: Oxford University Press.